

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜXTƏLİF YAŞ DÖVRLƏRİNDƏ QADIN KİÇİK ÇANAĞININ VƏ ONUN BƏZİ ORQANLARININ MORFOMETRİK, TOPOQRAFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İxtisas: 3241.01 «İnsan anatomiyası»

Elm sahəsi: «Tibb elmləri»

İddiaçı: **Şəbnəm Faiq qızı Qanbayeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Tibb elmləri doktoru, professor
Elçin Əkbər oğlu Xıdırov

Rəsmi opponetlər: Tibb elmləri doktoru, professor
İqor İvanoviç Markov

Tibb elmləri doktoru, professor
Ağasəmid Babasəmid oğlu İsayev

Tibb elmləri doktoru, dosent
Səadət Həsən qızı Sultanova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Tibb Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.08 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

Əməkdar elm xadimi, REA-nın xarici üzvü, tibb elmləri doktoru, professor
_____ **Vaqif Bilas oğlu Şadlinski**

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

Tibb elmləri doktoru, professor
_____ **Balakişi Məmmədli oğlu Hüseynov**

Elmi seminarın sədri:

Tibb elmləri doktoru, professor
_____ **Nəriman Tofiq oğlu Mövsümov**

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Elmi ədəbiyyatların təhlilinə əsasən qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrimüzdə skeletin morfolojiyasının müxtəlif aspektləri, o cümlədən qadın çanağının quruluş elementlərinin ümumi anatomiyası yetərinə öyrənilməmişdir. Qadın çanağının quruluşu və onun parametrlərinin bir-birlərinə münasibətləri haqqında əldə edilən hər bir məlumatın istər nəzəri, istərsə də klinik təbabətdə böyük praktik əhəmiyyəti vardır.^{1,2}

Çanağın hər hansı bir anatomik çatışmazlığı doğuşun həm gedişinə, həm də nəticəsinə təsir göstərəcək müxtəlif fəsadlar yaradır. Ona görə də, çanağın fərdi və yaş xüsusiyyətləri maminoginekoloji praktikada doğuş öncəsi və doğuş zamanı klinik taktikanın seçilməsinin proqnostik meyarları hesab edilir. Çanağın normaya uyğun pelviometrik parametrləri isə yeniyetmə və gənclik dövrlərində cinsi inkişaf göstəricilərinin normal olmasına dəlalət edir.³

Qadın çanağının anatomik və morfoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinin vacibliyinə baxmayaraq ölkəmizdə bu mövzuya həsr olunmuş tədqiqat işləri demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bununla yanaşı, parametrik qrupların tətbiqi ilə aparılan kompleks tədqiqatlara, yəni böyük və eyni zamanda kiçik çanağın tam bir vahid kimi səciyyələndirən elmi işlərə isə yerli ədəbiyyat mənbələrində rast gəlinmir.

Hal-hazırda qadın çanağının anatomiyasının öyrənilməsinin əsas istiqamətlərindən biri instrumental müayinə metodudur ki, bu da

¹Гайваронский, И.В. Бессонов, Н.Ю. Ниаури, Д.А. Оригинальные подходы к изучению морфометрических характеристик плоскости выхода из малого таза у взрослых женщин // – Санкт-Петербург: Журнал акушерства и женских болезней, – 2012. №1, – с. 20-25.

²Şadlinski, V.B., Abdullayev, A.S. Antropologiya morfolojiyanın əsasları ilə / V.B.Şadlinski, A.S.Abdullayev. – Bakı: Səhhafçı,– 2019. – 413 s.

³Сырова, О.В. Размерные характеристики и формы таза у девушек 17-19 лет // – Саратов: Сборник научных трудов «Аспирантские чтения». – 2008. №2, – с. 81-82

çanağın konfigurasiyasını, həmçinin, qadın cinsiyyət sistemi orqanlarının formasını, ölçülərini və digər xüsusiyyətlərini öyrənməyə zəmin yaradır.⁴

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanlar Azərbaycan əhalisi arasında qadın çanağının anatomik-morfoloji və osteometrik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinin aktuallığını birmənalı şəkildə təsdiqləyir. Digər tərəfdən, uşaqlığın və yumurtalıqların müxtəlif parametrlərinin dəyişkənliyinin qadın çanağının osteometrik xüsusiyyətləri, ölçüləri və formaları ilə qarşılıqlı vəhdət kontekstində öyrənilməsi heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Tədqiqatın məqsədi osteometrik qiymətləndirmə aparmaqla müxtəlif yaşlı qadınlarda çanağın forma müxtəlifliyinin aşkarlanması və çanağın osteometrik xüsusiyyətləri ilə uşaqlığın və yumurtalıqların parametrləri arasında qarşılıqlı əlaqənin öyrənilməsi olmuşdur.

Tədqiqatın vəzifələrinə aiddir:

1. Qadın çanaqlarının formaları nəzərə alınmadan onların pelviometrik göstəricilərini öyrənmək.

2. Pelviometrik göstəricilərə əsasən tədqiq olunan çanaqların formalarını müəyyən etmək.

3. 16-60 yaşlı qadınlarda çanağının pelviometrik parametrləri və onların dəyişkənlik diapazonunu təyin etmək.

4. Qadın çanağının müxtəlif formalarının morfometrik əlamətlərinin yaş dinamikasını aydınlaşdırmaq.

5. Uşaqlığın və yumurtalıqların ölçülərinin yaşdan, çanağın formasından və pelviometrik göstəricilərindən asılılığını və topoqrafo-anatomik xüsusiyyətlərini təyin etmək.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində pelviometrik, makromikroskopik anatomik təşrih, ultrasəs müayinə metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat nəticəsində alınmış rəqəm göstəriciləri “MS EXCEL-2016” və “SPSS-22” proqramlar paketindən istifadə etməklə, variasion statistik üsulla hesablanmışdır.

⁴Труфанов, Г.Е. Диагностика "стертых" форм узкого таза методом магнитно-резонансной пельвиометрии // – Москва: Бюллетень Федерального Центра сердца, крови и эндокринологии им. В. А. Алмазова. – 2012. №1. – с. 74-81

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

1.Çanağın ölçülərinin yaş xüsusiyyətləri və onun anatomik formalarının fərdi-tipoloji dəyişkənliyi müəyyənləşdirilmişdir.

2.Reproduktiv dövrdə qadınların çanağının əsas pelviometrik parametrlərinin variasion dəyişkənlik diapozonu aşkar edilmiş və onların orta qiyməti müəyyənləşdirilmişdir.

3.Morfometrik müayinələrin köməyi ilə 16-60 yaşlı qadınların uşaqlıq və yumurtalıqlarının ölçülərinin yaş xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmışdır.Müəyyən edilmişdir ki, uşaqlığın və yumurtalıqların ölçüləri çanağın formasından və metrik xarakteristikasından asılıdır.

4.Çanağın ölçülərinə və anatomik formalarına əsaslanaraq, uşaqlığın və yumurtalıqların morfometrik göstəricilərinin proqnozlaşdırılması mümkündür.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat nəticəsində ilk dəfə müxtəlif formalı qadın çanaqlarının pelviometrik xüsusiyyətlərinin tədqiqi nəticəsində onun ölçülərinin əksəriyyətinin yaşla əlaqədar dəyişkənlik hədləri, eyni zamanda çanağın osteometrik göstəriciləri ilə uşaqlığın və yumurtalıqların parametrləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə öyrənilmişdir. Uşaqlığın və yumurtalıqların tədqiq edilən morfometrik göstəricilərində artım tendensiyasının müşahidə olunması sübuta yetirilibdir. Bu tendensiya ən az sol yumurtalığın qalınlığında və uşaqlığın boynunun uzunluğunda, ən çox isə uşaqlığın cisminin və sağ yumurtalığın uzunluğunda müşahidə olunur. USM göstəricilərinə əsasən ilk dəfə olaraq dar və normal konfigurasiyalı çanaq formalarında sağ və sol yumurtalıqların ölçülərinin dispersiya qiymətlərinin minimal və maksimal səviyyəsi dəqiqləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti onunla müəyyən edilir ki, alınan nəticələr qadın çanağının pelviometrik xüsusiyyətlərinə dair mövcud məlumatları daha da dəqiqləşdirəcək və genişləndirəcəkdir. Qadın çanaqlarının anatomik, fərdi-tipoloji, yaş və metrik (ölçü) xüsusiyyətləri dəlilləri mama-ginekoloji, məhkəmə tibbi, cərrahi və travmatoloji praktikada

böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bununla bərabər, qadın çanaqlarının osteometrik parametrləri, onların formalarının anatomik variantları, həmçinin, uşaqlıq və yumurtalıqların morfometrik xüsusiyyətləri haqqında əldə edilmiş məlumatlar ATU-nun İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya, Mamalıq və ginekologiya, Məhkəmə təbabəti, Şüa diaqnostikası və radiologiya, Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası kafedralarının tədris prosesində istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin materiallarının aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas nəticələri ə.e.x., prof. R.Ə.Əsgərovun anadan olmasının 85 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransda (Bakı, 2018), «Проблемы современной морфологии человека» mövzusunda beynəlxalq iştirak ilə Ümumrusiya Elmi-praktik Konfransda (Moskva, 2018), Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya, Hüceyrə biologiyası, sitologiya və embriologiya kafedralarının əməkdaşlarının birgə yığıncağında (Bakı, 2021), həmçinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Tibb Universitetində fəaliyyət göstərən FD 2.08 Dissertasiya şurasının elmi seminarında (Bakı, 2021) müzakirə olunmuşdur.

Nəticələrin tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya, Məhkəmə təbabəti, həmçinin, Mamalıq və ginekologiya kafedralarında tədris prosesində və müvafiq mühazirələrdə istifadə olunmuşdur.

Dərc olunmuş elmi işlər. Dissertasiya işinin mövzusu üzrə 22 elmi iş dərc olunmuşdur. Bunlardan 11-i elmi məqalə, 10-u konfrans materialı və 1-i tezisdir. Jurnal məqalələrindən 3-ü xarici mətbuatda («Журнал Анатомии и Гистопатологии» - Воронеж, «Astana Medical Journal» - Astana, «Экспериментальная и клиническая медицина» - Tbilisi), 1-i (respublika) beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sisteminə (SCOPUS) daxil olan dövri elmi nəşrdə dərc olunmuşdur.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya kompüterdə yığılmış 207 səhifədə (207791 işarə) şərh edilmiş və “Giriş”(həcmi:

8644 işarə), “Dissertasiyanın əsas məzmunu” (həcmi: 171593 işarə), “Yekun” (həcmi: 23161 işarə), “Nəticələr” (həcmi: 3409 işarə), “Praktiki tövsiyələr” (həcmi: 984 işarə), “İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı” struktur bölmələrindən ibarətdir.

“Dissertasiyanın əsas məzmunu” bölməsi 5 fəsilə ayrılmışdır: I fəsil. «Ədəbiyyat xülasəsi» (həcmi: 48241 işarə), II fəsil. «Material və metodlar» (həcmi: 9494 işarə), III fəsil. «Qadın çanaqlarının formaları nəzərə alınmadan onların pelviometrik göstəricilərinin öyrənilməsinin nəticələri» (həcmi: 18776 işarə), IV fəsil. «Müxtəlif formalı qadın çanaqlarının morfometrik səciyyələrinin yaş xüsusiyyətləri» (həcmi: 46305 işarə), V fəsil. «Qadın çanağının formalarından və yaşdan asılı olaraq uşaqlığın və yumurtalıqların morfometrik və topoqrafo-anatomik xüsusiyyətləri» (həcmi: 48777 işarə).

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 192 mənbəni əhatə edir ki, bunlardan 3-ü Azərbaycan, 134-ü rus və 55-i digər dillərdədir. Dissertasiya işində 54 cədvəl, 5 diaqram və 24 fotosəkil verilmişdir.

TƏDQIQATIN MATERIAL VƏ METODLARI

Tədqiqatın materialı kimi Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasının muzeyindən götürülmüş, zədə və deformatsiyaları olmayan, pasportlaşdırılmış 78 qadın çanağından istifadə edilmişdir. Tədqiq olunan qadın çanaqları gənclik yaşı dövründən (16-20 yaş) tutmuş, I yetkinlik yaşı (21-35) və II yetkinlik yaşı dövrlərini (36-60) əhatə edir. Seçilmiş çanaq preparatları yaş dövrləri üzrə bərabər paylanmışdır. Hər yaş dövrünə aid olan çanaq üzərində pelviometrik ölçmələr aparılmışdır. Həmçinin, Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasında saxlanılan 13-ü gənclik, 13-ü I yetkinlik, 12-i isə II yetkinlik yaşı dövrlərinə aid olan 38 qadın meyiti təşrih olunmuşdur. Morfometrik göstəricilər xüsusi blankda qeydə alınmış və “Excel-2010” kompüter programında

yaradılan elektron bazaya daxil edilmişdir.

Əlavə olaraq Med Era hospitalında 36 pasient üzərində yerinə yetirilən ultrasəs müayinəsinin (USM) nəticələrinin arxiv materialları təhlil edilmişdir. Ultrasəs müayinəsinin şəkilləri ultrasəs skanerli və 4D funksiyalı “Logic 9E” aparatının köməkliyi ilə əldə edilmişdir.

Tədqiqatda morfometriya üsulu ilə çanağın əsas ölçüləri təyin edilmişdir. Ölçmələr zamanı ümumi qəbul olunmuş pelviometrik nöqtələrdən istifadə olunmuşdur.⁵

Tədqiqat zamanı tərəfimizdən aşağıdakı ölçmələr (pelviometrik əlamətlər) aparılmışdır:

1. Anatomik konyuqata - oma burnu ilə qasıq bitişməsinin yuxarı kənarı arasındakı məsafə.

2. Həqiqi və ya ginekoloji konyuqata - oma burnu ilə qasıq bitişməsinin çanaq boşluğuna baxan (arxa) ən çıxıq nöqtəsi arasındakı məsafə.

3. Diaqonal konyuqata - oma burnu ilə qasıq bitişməsinin aşağı kənarı arasındakı məsafə.

4. Kiçik çanaq çıxacağıının düz ölçüsü (çıxacaq konyuqatası) - qasıq bitişməsinin aşağı kənarının çanaq boşluğuna baxan çıxıq nöqtəsi ilə büzdüm zirvəsi arasındakı məsafə.

5. Köndələn diametr - çanağın qövsi xətlərinin ən uzaq nöqtələri arasındakı məsafə.

6. Çəp diametr - bir tərəfin oma-qalça oynaqı ilə digər tərəfin qalça - qasıq hündürlüyü arasındakı məsafə.

7. Daraqarası məsafə - qalça sümükləri daraqlarının arasındakı ən uzaq nöqtələri birləşdirən maksimal məsafə.

8. Kiçik çanaq çıxacağıının köndələn ölçüsü-oturaq qabarlarının daxili səthləri arasındakı maksimal məsafə.

9. Çanaq hündürlüyü - oturaq qabarı ilə qalça sümüyü darağının ən hündür nöqtəsi arasındakı məsafə.

10. Tinarası məsafə - oturaq sümüyünün tinləri arasındakı məsafə.

11. Kiçik çanaq boşluğunun enli hissəsinin düz ölçüsü - qasıq

⁵Алексеев, В. П. Остометрия. Методика антропологических исследований / В.П. Алексеев. Москва: Медицина, –1966. – 128 с

bitişməsinin çanaq boşluğuna baxan çıxıq nöqtəsi ilə II və III oma fəqərələrinin cisimlərinin birləşmə yerinin ortası arasındakı məsafə.

12. Kiçik çanaq boşluğunun enli hissəsinin köndələn ölçüsü – sağ və sol sirkə kasasının ən uzaq nöqtələri arasındakı məsafə.

13. Kiçik çanaq boşluğunun dar hissəsinin düz ölçüsü - qasıq bitişməsinin aşağı kənarı ilə oma-büzdüm oynaqının ortası arasındakı məsafə.

14. Kiçik çanaq boşluğunun dar hissəsinin köndələn ölçüsü - oturaq sümüklərinin daxili səthləri arasındakı ən yaxın məsafə.

Tədqiqat işinin məqsədini reallaşdırmaq üçün tətəfimizdən üç əsas indeks seçilmişdir: çanaq halqası indeksi (ÇHİ), çanağın hündürlük-en indeksi (ÇHEİ) və kiçik çanağın köndələn-boylama indeksi (ÇKBİ) (cədvəl).

Cədvəl

Pelviometrik indekslərin ümumi xarakteristikası

No	Pelviometrik indekslər və onların təsviri
1.	Çanaq halqası indeksi (ÇHİ) - kiçik çanağın girəcəyinin düz ölçüsünün köndələn ölçüyə olan faiz nisbəti
2.	Çanağın hündürlük-en indeksi (ÇHE) – çanaq hündürlüyünün tinarası məsafəyə olan faiz nisbəti
3.	Kiçik çanağın boylama-köndələn indeksi (KÇBK) – kiçik çanağın çıxacağıının boylama ölçüsünün köndələn ölçüyə olan faiz nisbəti

Fikrimizcə bu indekslər kiçik çanaq girəcəyinin forması, onun hündürlüyü və eyni zamanda böyük çanağın ümumi forması haqqında ətraflı məlumatlar verə bilər.

Osteometriyadan başqa tədqiqatda Vorobyov V.P. (1958) tərəfindən işlənib hazırlanan makromikroskopik təşrih metodundan da istifadə edilmişdir. Bu metoda əsasən öyrənilən

meyitlər üzərində qarnın ağ xətti üzrə (göbəkdən qasıq bitişməsinə qədər) boylamakəsik aparılmışdır. Sonra qadının kiçik çanaq boşluğu orqanlarına baxış keçirilmiş və onların dəqiq lokalizasiyası aydınlaşdırılmışdır. Təşrih nəticəsində uşaqlıq, uşaqlıq boruları və yumurtalıqlar orqanokompleks şəklində kiçik çanaq boşluğundan çıxarılmışdır. Ətraf yumşaq toxumalardan və damar fraqmentlərindən təmizləndikdən sonra, orqanların şəkilləri çəkilməmişdir. Növbəti mərhələdə uşaqlığın (uzunluğu, eni, divarının qalınlığı) və yumurtalıqların (eni, uzunluğu, qalınlığı) parametrlərinin təyini aparılmışdır.

Ultrasəs müayinəsinin (USM) nəticələrinin arxiv materiallarının təhlili zamanı antropometriyada ümumi qəbul olunmuş prinsiplərdən istifadə edilmişdir.⁶

USM müayinəsi protokollarında uşaqlığın (cismi və boynu) və hər iki yumurtalığın morfometrik göstəriciləri qeydə alınmışdır. Uşaqlığın cismi üçün onun uzununa və eninə ölçüləri əsas götürülmüşdür. Uzununa ölçü olaraq uşaqlıq boynu-uşaqlıq dibinin ən uzaq nöqtəsindən uşaqlıq boynunun daxili dəliyinə qədər olan məsafə; eninə ölçü olaraq isə, uşaqlığın ön və arxa divarlarının ən uzaq nöqtələri arasında olan, birinci ölçüyə yəni uzunluq ölçüsünə perpendikulyar yerləşən məsafə götürülmüşdür. Uşaqlıq cisminin qalınlığı qismində onun divarının bütün perimetr boyunca ən böyük köndələn ölçüsü götürülmüşdür. Uşaqlıq boynunun uzunluğunu təyin etmək üçün uşaqlıq boynu kanalının xarici və daxili dəliyi arasındakı maksimal məsafə seçilmişdir. Uşaqlıq boynunun en ölçüsü isə, uzunluq ölçüsünə perpendikulyar olaraq onun bayır kənarlarının ən uzaq nöqtələri arasındakı məsafədir. Yumurtalıqların ölçüləri daha sadə üsulla hesablanır. Belə ki, bir-birinə perpendikulyar olan üç müstəvi üzərində orqanın maksimal uzunluğu, eni və qalınlığı (ön-arxa ölçü) müəyyən edilir.

Tədqiqatın gedişində alınmış rəqəm göstəriciləri müasir

⁶Автандилов, Г. Г. Медицинская морфометрия / Г.Г. Автандилов. Москва: Медицина, – 1990. – 382 с.

tövsiyələr nəzərə alınmaqla statistik təhlil olunmuşdur. Statistik analiz variasiya və dispersiya təhlil üsullarının tətbiqi ilə aparılmışdır.⁷

Qruplarda göstərilən əlamətlər variasion sıraya düzülmüş və hər bir variasion sıra üçün orta riyazi göstərici (M), bu göstəricinin orta kvadratik meyli (σ), standart xətası (m), minimal (min), maksimal (max) qiymətləri, eləcə də variasiyanın 95% dürüslük intervalı (95% Dİ) hesablanmışdır. Statistik təhlilin ilkin mərhələsində parametrik üsullardan istifadə edilmişdir. Sonradan, qrupdakı sıraların paylanmasının normal paylanmalar ailəsinə aid olub-olmadığı araşdırılmış və məlum olmuşdur ki, sıraların asimmetriya və artım göstəriciləri öz reprezentativlik əmsallarından kifayət qədər azdır. Bu faktı nəzərə alaraq, alınmış sıraların normal paylanma qanununa tabe olması fərziyyəsini isbat edilmiş və alınmış sıraların müqayisəsi üçün parametrik üsulların tətbiqi olunmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

Müqayisə olunan qrupların sayı 2-dən çox olan hallarda rəqəm göstəricilərinin müqayisəsi məqsədilə dispersiya analizi (ANOVA testi) aparılmışdır. Dispersiya analizi ümumi dispersiyanın qrupdaxili və qruplararası dispersiyalara parçalanmasına əsaslanır.

$$D=D_x+D_e$$

D – ümumi dispersiya

D_x – qruplararası dispersiya (faktorial)

D_e – qrupdaxili dispersiya (deviat).

Qruplararası dispersiyanın qrupdaxili dispersiyaya nisbəti idarə oluna bilən faktorların son nəticəyə təsirini qiymətləndirməyə imkan verir. Fərqi statistik dürüslüyü Fişer meyarı ilə qiymətləndirilmişdir.

⁷Петри, А., Наглядная статистика в медицине. Перевод с английского языка / А.Петри, К.Сэбин – Москва: ГЭОТАР-МЕД., –2009. – 168с.

TƏDQIQATIN NƏTİCƏLƏRİ VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Gənclik yaşı dövrünü əhatə edən preparatların tədqiqatının nəticələrinə əsasən ən çox kənarçıxma çanaq hündürlüyünün, həqiqi konyuqatanın və çəp diametrin göstəricilərində müşahidə edilir. Çanaq girəcəyinin köndələn diametrində, anatomik konyuqatada ən az, qasıq-oma və tınarası məsafələrdə isə ən çox variobellik olmuşdur. Əldə etdiyimiz bu dəlillərlə O.V.Sırovanın (2008)³ nəticələri arasında müəyyən uyğunluq aşkar edilir.

I yetkinlik yaşı qrupunda osteometriyanın nəticələrinə görə çanağın hündürlük və köndələn parametrləri üstünlük təşkil edir. Gənclik yaşı dövründə olduğu kimi, bu yaş dövründə də daraqarası məsafənin maksimal göstəricisi, variobelliğin artması fonunda ($29,0 > X > 21,8$; $S = 1,87$) müəyyən olunmuş və eyni zamanda çanaq hündürlüyü göstəricisinin də artması hesabına ($X_{og} = 20,90$ sm) dispersiyasının artması ($S = 1,93$) müşahidə edilmişdir. Digər tərəfdən qeyd etmək lazımdır ki, bu yaş qrupunda kiçik çanaq girəcəyinin diaqonal konyuqatasının orta ölçüsü, girəcəyin köndələn diametrindən böyük olur ($X_{og} = 11,68$ sm). I yetkinlik yaşı dövründə ən çox artım kiçik çanaq boşluğunun çıxacağına düz ölçüsünə aiddir ($X_{og} = 10,40$ sm). II yetkinlik yaşı kateqoriyasında ən çox dəyişkənlik çanaq hündürlüyü, daraqarası məsafə və diaqonal konyuqata parametrlərində müşahidə olunur. Eyni zamanda həqiqi konyuqata və kiçik çanaq girəcəyinin köndələn diametrində baş verən dəyişkənliyin intensivliyi artır. Bu artım əvvəlki yaş qruplarında müşahidə olunmur. Qeyd olunan nəticələr digər tədqiqatçıların əldə etdiyi nəticələrlə uzlaşır.^{8,9}

⁸Виноградов, С.В. Комплексная морфометрическая характеристика таза взрослого человека с учетом пола и формы телосложения // Материалы научной конференции ученых-морфологов «Современные проблемы морфологии», – Санкт-Петербурга. – 2006, – с. 5-9.

⁹Стрелкович, Н.Н. Медведева, Н.Н., Котиков, А.Р. Конституциональные особенности формы таза женщин города Красноярска с учетом вектора времени // – Красноярск: Сибирское медицинское обозрение, – 2015. №1, – с. 51-54.

Müayinələr göstərir ki, kiçik çanaq girəcəyinin çəp diametri və kiçik çanaq boşluğunun dar hissəsinin düz ölçüsü də yaş dəyişkənliyinə məruz qalır. Ümumiyyətlə, bu yaş qrupunda əksər pelviometrik əlamətlər üçün dispersiya göstəricilərinin artmasını qeyd etmək olar.

Köndələn daralmış çanaq formaları üçün metrik göstəricilərin yüksək dərəcədə variasiyaya meyilli olması səciyyəvidir. Anatomik və həqiqi konyuqata, çanağın geniş hissəsinin düz və köndələn ölçüləri, eləcə də çəp diametr, çanağın dar hissəsinin köndələn ölçüsü, daraqarası məsafə və çanaq hündürlüyü ən güclü dəyişkənliyə məruz qalan parametrlərdəndir.¹⁰

Hər üç yaş kateqoriyasında ən çox interval dəyişkənliyi kiçik çanağın dar hissəsinin düz ölçüsü, simfizosakral məsafə, həqiqi konyuqata, kiçik çanaq boşluğu çıxacağıının boylama ölçüsü və daraqarası məsafə parametrlərində baş verir. Öyrənilən metrik göstəricilər arasında maksimal fərq daraqarası məsafə parametrinə (yaş qrupuna uyğun olaraq: $27,3 > X > 22,9$; $28,5 > X > 21,9$ və $30,0 > X > 23,3$) məxsusdur.

Beləliklə, köndələn daralmış çanaq formalarında da müxtəlif yaş qruplarında eyni adlı pelviometrik əlamətlər arasında nəzərə çarpan fərqlər aşkar edilmir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumi bərabər daralmış çanaq formalarında pelviometrik əlamətlər müəyyən dəyişkənlik ilə səciyyələnir. Əlamətlərin yarıdan çoxunun orta ölçüləri (anatomik və diaqonal konyuqata, köndələn və çəp diametrlər, çanağın enli hissəsinin düz və köndələn ölçüləri, simfizosakral məsafə və çanağın dar hissəsinin düz ölçüsü) müxtəlif yaş qruplarında bir-birindən çox fərqlənir.

Daha iki əlamət - çanaq hündürlüyü və tinarası məsafə dürüst olaraq fərqlənir və 1sm-ə çatmır (orta qiymətləri arasındakı fərq

¹⁰Шмедьк, Н.Ю. Труфанов, Г.Е. Вихтинская, И.А. Магнитно-резонансная нельвиметрия: диагностика риска клинически узкого таза и дистоции плечиков в конце третьего триместра беременности // – Москва: Проблемы женского здоровья, – 2014. №1, – с. 44-51.

müvafiq olaraq 0,98 sm və 0,99 sm təşkil edir).

Yaşla əlaqədar olaraq ən az dəyişənliyə məruz qalan kiçik çanaq boşluğunun çıxacağına köndələn ölçüsü və daraqarası məsafənin parametrlərinə məxsusdur. Əldə olunan göstəricilər digər tədqiqatçıların nəticələrindən bir qədər fərqlilik nümayiş etdirir.^{11,12}

Çanağın daralmış formalarında pelviometrik xüsusiyyətlərin orta dəyərləri, çanağın dar və normal qruplarında eyni göstəricilərin müqayisəsinin nəticələri, müxtəlif yaş dövrlərində çanağın ölçü göstəricilərinin müxtəlifliyi digər tədqiqatçıların müvafiq məlumatları ilə müqayisə edilmişdir.

Alınan bəzi nəticələr kəmiyyətə fərqlilik göstərir. Məsələn, tədqiq edilən kolleksiyada dar və normal ölçülü çanaq formalarının faizlə paylanması bəzi müəlliflərin nəticələrinə nisbətən fərqlənir. Son dövrlərdə A.V.Kurbatova və b. (2010)¹³ kimi bir sıra tədqiqatçıların mülahizələrinə görə müasir qadınlarda anatomik dar çanaqların köndələn daralmış formasına daha çox (45,2%) təsadüf olunur.

Tədqiqatlarımızda çanağın həm köndələn daralmış, həm də ümumi bərabər daralmış formaları 25% təşkil edir. O.V.Sırova (2008)³ tərəfindən əldə olunan dəlillərə əsasən çanağın dar formasına tədqiqatımızda nisbətən az rast gəlinmişdir (55,6%-ə qarşı müqayisədə 46%). Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif tərəfindən pelviometrik əlamətlərin öyrənilməsindən əldə edilən nəticələr yalnız yeniyetmə qızların (17 yaşdan 19 yaşa qədər) çanaqlarının öyrənilməsi nəticəsində əldə edilib və bu vəziyyət müqayisəli analizdə

¹¹Гайворонский, И.В. Ниаури, Д.В. Бессонов, Н.Р. Морфологические особенности строения малого таза как предпосылки к развитию пролапса гениталий // – Курск: Курский науч-практический вестник «Человек и его здоровье», – 2018. №2, – с. 86-94.

¹²Блощинская, И.А. Современные аспекты технологии в родов узком таза / И.А.Блощинская, В.А.Борисенко, Т.М.Черненко [и др.] // Новые технологии в акушерстве и гинекологии. – Москва: – 2013. №2, – с.52-55.

¹³Курбатова, А.В., Егорова, А.Т., Синдеева, Л.В. Показатели антропометрического обследования девочек-подростков и девушек таймыра // Красноярск: Сибирское медицинское обозрение, – 2010. №6, – с. 43-49.

öz əksini tapmışdır. Buna baxmayaraq, 16-20 yaşlı qızların çanaqlarının tədqiqi nəticəsində aldığı nəticələri bizim dəlillərlə müqayisə etdikdə oxşar mənzərə müşahidə olunur.

Yəqin ki, burada N.Y.Şmedikin və b. (2014)¹⁰ işində qeyd edildiyi kimi "anatomik dar çanağın strukturunda dəyişikliklər" müəyyən rol oynayır. Onlar hesab edirlər ki, çanağın dar və normal formalarının arasında dəqiq sərhədin olmaması çanağın "ara" forması haqqında mülahizə yürütmək olar. Bu tədqiqatçıların araşdırmalarında qeyd edilən forma ümumilikdə 69%, anatomik dar forma - 18%, normal forma - 13% təşkil edir.

Bu vəziyyət müşahidə edilən bəzi uyğunsuzluqları müəyyən dərəcədə izah edə bilər. Ümumiyyətlə, osteoloji kolleksiyamızın tədqiqinin nəticələrinə görə, dar çanaq nisbətən az müşahidə olunur. Hələ də fərqliliklərin mövcudluğu faktiki olaraq, son iki müəllifin işlərində kəskin asimmetrik olan (daralması 53%-dən çox olan) çanağın ümumi bərabər daralmış və köndələn daralmış formalarının paylanması barədə məlumat verilir. Bizim tədqiqatda çanağın ümumi bərabər daralmış və köndələn daralmış formaları eyni dərəcədə rast gəlinir.

Dar çanaqlar arasında köndələn daralmış formaların çoxluq təşkil etməsi digər tədqiqatçılar tərəfindən də qeyd olunur¹⁴.

Eyni zamanda, çanağın qeyd edilən formaları ümumilikdə dar çanaqların neçə faizini təşkil etməsi barədə tədqiqatçıların təqdim olunan məlumatları uyğun gəlmir. Göründüyü kimi, əhalinin fərdi dar çanaq formalarının sayının müəyyən edilməsi obyektiv meyarlara malik deyildir, buna görə də bu konfigurasiyanın hər hansı bir nisbəti barədə danışmaq çox çətindir.

Fikrimizcə, sümük çanağın anomaliyalarının inkişafı üçün müxtəlif səbəblər vardır. Məlumdur ki, vitamin, mikroelement, mineral çatışmazlıqları, qeyri-qənaətbəxş yaşayış şəraiti, keçirilən

¹⁴Васильева, Э.Н. Прогнозирование и программирование родовой деятельности у женщин с индивидуальными особенностями строения костного таза: / диссертация кандидата медицинских наук / – Казань, 2009. – 127 с

yoluxucu xəstəliklər, raxit xəstəliyi və s. belə anomaliyaların yaranmasında müəyyən rol oynayır. Həmçinin, cinsi yetişkənlik dövründə çanağın quruluşunda baş verən dəyişikliklər ciddi emosional gərginlik, fiziki yük və gərgin idman fəaliyyəti ilə izah edilə bilər.

Pelviometrik əlamətlərin, çanağın konfigurasiya xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, yaş dinamikasının öyrənilməsi göstərir ki, çanağın forması müəyyən dərəcədə onun ölçü dəyişkənliyinə təsir göstərir.

Üç yaş kateqoriyasında (16-20, 21-35 və 36-60 yaş) çanağın osteometrik parametrlərinin təhlili göstərir ki, onun normal ölçülü, ümumi bərabər daralmış və köndələn daralmış formalarında yaşla əlaqədar olaraq müəyyən ölçü dəyişkənliyi müşahidə edilir. Lakin çanağın hər iki dar forması yaşla əlaqədar normal konfigurasiyaya nisbətən osteometrik baxımdan daha çox sabitdir.

Normal konstruksiyaya malik olan çanaqlarda bir çox əlamətlərin dəyişkənliyi müşahidə edilir. Xüsusilə də, bu qrupda fərqlər daha çox sagittal parametrlərdə daha çox nəzərə çarpır.

Eyni zamanda, II yetkinlik yaşı dövründə normal ölçülü çanaqlarda pelviometrik əlamətlərin dəyişkənliyi kəskin şəkildə artır. Bizim məlumatlar S.V.Vinoqradov (2006)⁸, T.N.Strelkoviç və b. (2012)¹⁵ tərəfindən əldə olunan məlumatlara müəyyən dərəcədə uyğun gəlir. Onların nəticələrinə görə, insan bədəninin formasından asılı olaraq çanağın quruluşunda morfometrik fərqlər aşkar olunur (çanağın forması bədən formasına uyğun olaraq dəyişir).

Digər tərəfdən T.V.Kuznetsovaya (2011)¹⁶ görə çanağın xətti ölçüləri bədən formasından asılı deyil və fərdi quruluş xüsusiyyətlərinə malikdir. Pelviometrik əlamətlərin çanağın konkret konfigurasiyasının yaşla əlaqədar dəyişkənliyinə gəldikdə, nəticələrimizin hamısı digər müəlliflərin dəlilləri ilə üst-üstə

¹⁵Стрелкович, Т.Н., Медведева, Н.И., Хапилина, Е.А. Антропометрическая характеристика таза женщин в зависимости от соматотипа // – Красноярск: В мире научных открытий. – 2012. №2, – с. 60

¹⁶Кузнецова, Т.В. Медико-социальные факторы, определяющие репродуктивное поведение женщин в современных условиях: / автореферат диссертации кандидата медицинских наук. – Москва, 2011. – 26 с.

düşür. Belə ki, O.V. Sırovanın (2008)³ məlumatlarına görə, 17-20 yaşlı qızlar arasında olduqca geniş ölçü dəyişkənliyi müşahidə edilir. Bizim tədqiqatda olduğu kimi, müəllif çanağın müxtəlif dar formalarında deyil, normal çanaq kateqoriyasında tədqiq olunan pelviometrik xüsusiyyətlərdə böyük bir dəyişiklik müşahidə etmişdir. Bir neçə pelviometrik əlamətlər üçün onun tədqiq etdiyi material üzərində dəyişiklik əmsalı (normal ölçülü çanaqlarda əldə edilmişdir) 0,8%-10,6% arasında olmuşdur. O, həmçinin qeyd etmişdir ki, yeniyetmə dövründən sonra qızlarda çanaq ölçülərinin əksəriyyəti az dəyişikliyə məruz qalır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 36-60 yaş qrupu üçün fərqlərin olduğunu müşahidə etdik. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, O.V.Sırova (2008)³ yetkin yaş dövründə çanağı öyrənməyib və nəticələrini yalnız müxtəlif müəlliflərin məlumatları ilə müqayisə əsasında əldə etmişdir.

Beləliklə, qadın çanağının müxtəlif formalarının yaş morfo-dinamikasının öyrənilməsinin nəticələrini bəzi müəlliflərin bu istiqamətdə müvafiq nəticələri ilə müqayisəsi əsasında müəyyən fikir yürütmək olar. Çanağın ən çox metrik əlamətlərinin orta göstəricilərinə görə, öyrəndiyimiz nümunələrin digər müəlliflər tərəfindən tədqiq edilən oxşar kolleksiyalardan fərqləndirən üstün xüsusiyyətləri yoxdur. Bizim materiallarda çanağın normal ölçülü və dar formalarının nisbəti bir qədər fərqlidir (normal ölçülü-54%, ümumi daralmış formalar-23%, köndələn daralmış formalar-23%). Bütün yaş dövrlərində çanağın müxtəlif formaları ilə əlaqəli obyektlərin parametrik xüsusiyyətləri arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqlər var. Ancaq fərqlər yaş diapazonunda qeyri-bərabər ifadə edilir. Ən homogen qrup olan I yetkinlik yaşı dövründə fərqli formalar kimi təsnif edilən obyektlərin orta parametrlərinin qiymətləri çox fərqlənmir (bu fərqlər statistik cəhətdən əhəmiyyətli olsa da). Bütün növ çanaqlar arasında pelviometrik xüsusiyyətlərin əksəriyyətində fərqlər ən çox 16-20 yaş qrupunda nəzərə çarpır. Lakin, bu baxımdan II yetkinlik yaşı dövrü aralıq mövqeyi tutmur. Bu yaş qrupunda çanağın müxtəlif konfigurasiyaları arasında nəzərə çarpacaq statistik fərqlər ortaya çıxır. Eyni zamanda, bu qrupda gənc yaş dövrlərinə nisbətən,

nümunə üçün ən çox əlamətlərin (həm normal ölçülü, həm də dar çanaq formalarında) orta göstəriciləri maksimum olur. Qeyd edək ki, bütövlükdə bütün yaş kateqoriyalarında əlamətlərin qeyri-həmcins konfigurasiya indiferentliyi 5-6 dan çox olmur.

Pelviometrik əlamətlərin yaş dinamikasının izlənməsi göstərir ki, qadın çanağının quruluş xüsusiyyətləri nəzərə alınarsa, çanağın forması və ölçü dəyişkənliyi arasında müəyyən əlaqələr mövcuddur. Çanağın parametrlərinin əksəriyyəti normal ölçülü çanaqlarda yaşla əlaqədar dəyişkənliyə məruz qalır və bu da boylama ölçülərdə daha çox müşahidə edilir. Məlumatlarımıza əsasən dar və normal ölçülü çanaqlarda yan ölçülər bəzi müəlliflərin¹⁷ fikirləri ilə üst-üstə düşmür və yaşın artması ilə əlaqədar olaraq nisbətən sabit olur. Qadın çanağının müxtəlif formalarında pelviometrik əlamətlərin yaş dinamikasını nəzərdən keçirərkən indekslərin təsviri daha çox maraq doğurur. Öyrəndiyimiz hər üç çanaq forması üçün tədqiq edilən göstəricilər yaşa görə statistik cəhətdən əhəmiyyətli dəyişkənlik göstərmir. Bu baxımdan (çanağın müxtəlif formalarında osteometrik əlamətlərin yaşla əlaqədar dəyişiklikləri), indekslər qadın çanağının anatomo - topoqrafik dəyişmələrinin diaqnostikası üçün o qədər də etibarlı deyildir. Digər tərəfdən, təsdiq edilmişdir ki, çanağın hər üç formasında pelviometrik göstəricilər 36-60 yaşlarında nisbətən çox dəyişkəndir.

Çanağın morfometriyası ilə bağlı tərəfimizdən aparılan işlərin nəticələri son illərdə bu istiqamətdə yerinə yetirilən tədqiqatların nəticələrinə nüəyyən dərəcədə uyğun gəlir. N.Y.Şmedik və həmmüəllifləri (2014)¹⁰ pelviometriyada 1965-ci ildən bəri sələflərinin çoxsaylı əsərlərini təhlil etdikdən sonra belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, son onilliklərdə çanağın dar formalarının rastgəlmə tezliyində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdir. Onların fikrinə görə, çanağın anatomik dar, həmçinin "yaygın" (çətin təsnif olunan) daralmış formalarının rastgəlmə tezliyində mütləq dərəcəli progressiv artım müşahidə olunur. Bu məlumatları nəzərə

¹⁷Аристова, И.С. Николенко, В.Н. Антропометрическая характеристика девушек - студенток саратовского региона // Сборник научных трудов «Актуальные проблемы морфологии», – Красноярск, – 2005, – с. 170-171.

alsaq, osteoloji kolleksiyada əldə edilən çanağın normal və dar formalarının bir-birinə nisbəti aydın olar.

Eyni zamanda, müxtəlif müəlliflərin dəlilləri ilə bizim məlumatların müqayisəsi çox mühüm bir nəticəyə gətirib çıxarır. Göründüyü kimi, çanağın dar formaları eninə parametrlərin artımına maneə törədən qeyri-müəyyən amillərin təsirindən yaranır. Lakin, morfodinamika dövründə köndələn ölçülərin artımına maneə edilməsinə baxmayaraq, uzununa parametrləri azalmır və hətta bir qədər artır. Sagittal istiqamətdə artımın çanağın parametrlərinin artımına səbəb olduğu düşünülürsə, bu, müasir qadınlar arasında çanağın dar “yaygın” formasının mövcudluğunu izah etməyə imkan verir. Belə ki, köndələn artım məhdudluğu çanağın yalnız uzunluq deyil, həm də köndələn-çəp parametrlərinin artmasına səbəb ola bilər. Bu fenomen fonunda müasir qadınlarda çanağın köndələn ölçü artımının tormozlanması səbəbi hələ də aydınlaşdırılmamışdır. Yuxarıda göstərilən elmi-tədqiqat işlərinin təhlili göstərir ki, çanağın morfometrik xüsusiyyətləri tam şəkildə öyrənilməyib və buna sistematik bir yanaşma mövcud deyil. Bu vəziyyətdə morfoloqlar uzun müddət müxtəlif indekslərin köməyi ilə çanağın forma və ölçülərinin təsnifatını obyektivləşdirmək imkanlarını öyrənmişlər.¹⁸

İndekslər çanağın ümumi konfigurasiyası və onun konturları barədə təsəvvür əldə etməyə imkan verir. Çanağın formasını təsvir etmək üçün xeyli indekslərdən istifadə edilmişdir.⁸ Ən çox istifadə edilən indekslərdən bəzilərinə aiddir: ÇEİ (çanağın en indeksi) - daraqarası məsafənin insan bədəninin uzunluğuna olan faiz nisbətinə bərabərdir; ÇNEİ (çanağın nisbi en indeksi) - çanağın eninin aşağı ətrafın uzunluğuna olan faiz nisbətinə bərabərdir; ÇHİ (çanaq halqası indeksi) - anatomik konyuqatanın kiçik çanaq girəcəyinin köndələn ölçüsünə olan faiz nisbətinə bərabərdir; Hİ (halqa indeksi) - həqiqi konyuqatanın kiçik çanaq girəcəyinin köndələn ölçüsünə olan faiz nisbətinə bərabərdir; ÇHEİ (çanağın hündürlük-en indeksi) - çanağın hündürlüyünün daraqarası məsafəyə olan faiz nisbətinə

¹⁸Чернуха, Е.А. Анатомически и клинически узкий таз / Е.А. Чернуха, А.И.Волобуев, Т.К. Пучко. – Москва: Триада-Х, – 2005. – 256 с

bərabərdir. S.V.Vinoqradov (2006)⁸ özünün elmi tədqiqat işlərində bu növ indeksləri öyrənərək belə nəticəyə gəlmişdir ki, çanağın formalarını tam və dəyərli səciyyələndirmək üçün ayrı-ayrı indekslərin tətbiqi lazımi effektlərin alınmasına kifayət etmir. Müəllifin sözlərinə görə bir neçə indeksin kompleks şəkildə tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

T.V.Kuznetsova (2011)¹⁶ özünün tədqiqat işlərində çanaq indekslərilə antropometrik göstəricilər arasında zəif korrelyasiyanın olduğunu müəyyən etmişdir. Müəllifin fikrinə görə, ÇHEİ və ÇHİ kimi indeks göstəriciləri ilə müəyyənləşdirilən çanaq forması qadının konstitusional tipindən asılı deyildir.

Əldə etdiyimiz osteometrik nəticələrin təhlili göstərir ki, çanağın ölçüləri ilə onun forması arasında hər hansı gözlənilməz tendensiya müəyyən edilməmişdir. Çanağın dar formaları üçün pelviometrik əlamətlər aşağı, onun normal formaları üçün isə yüksək ədədi göstəricilərlə səciyyələnir. İndeks göstəriciləri cəlbədicilərlə olmaqla çox maraqlı doğurur. Belə ki, normal qrupa aid edilən çanaqlarda ÇHEİ (çanağın hündürlük-en indeksi) və KÇKBİ (kiçik çanağın köndələn-boylama indeksi) minimallar cərgəsində yer alır (müvafiq olaraq: $X_{og}=78,8$ mm və $X_{og}=99,1$ mm); lakin çanağın ümumi bərabər daralmış forması qrupunda bu indekslər maksimal olmuşdur – $X_{og}=87,0$ mm və $X_{og}=114,4$ mm. Bu zaman ÇHİ (çanaq halqası indeksi) üçün ən yüksək göstəricilər çanağın köndələn daralmış forması qrupuna aiddir ($X_{og}=109,8$ mm; $X_{og}=128,4$ mm), digər formalarda ÇHİ, demək olar ki, üst-üstə düşmüşdür ($X_{og}=83,6$ mm normal ölçülü və $X_{og}=83,2$ mm ümumi bərabər daralmış formalar üçün). Başqa sözlə, indekslərin təhlilinə əsasən qadın çanağının müxtəlif konfigurasiyalarının differensiasiya imkanlarını göstərən əlamətlər artıq müəyyən olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, yaşla əlaqədar olaraq uşaqlığın və yumurtalıqların ölçülərində artım tendensiyası müəyinə edilən qruplarda da müşahidə olunur. Aparılan müayinələrin nəticələri göstərir ki, I və II yetkinlik yaş kateqoriyalarına daxil olan qadınların dar çanaq formalarındakı göstəriciləri bir-birinə yaxın olur. Bu zaman hər iki yaş kateqoriyasına daxil olan parametrlərin orta

göstəriciləri gənclik yaşı dövrü ilə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənir.

Yaşdan və çanaq formalarından ən az asılı olan uşaqlığın və yumurtalıqların qalınlıq və en parametrləri olmuşdur. Uşaqlığın və yumurtalıqların morfometrik parametrlərinin yaş aspekti baxımından ən çox dəyişkənliyi normal konfigurasiyalı çanaqlarda (digər formalarla müqayisədə) müəyyən edilmişdir. Dar formalı çanaqlarda uşaqlığın və yumurtalıqların ölçüləri o qədər də dəyişkən deyildir. Lakin həm dar, həm də normal ölçülü çanaqlarda II yetkinlik yaşı dövründə tətbiq olunan çoxsaylı metrik əlamətlərdə güclü variobellik müşahidə olunur.

Tədqiqatda əldə edilən nəticələr müxtəlif müəlliflərin müvafiq işlərinin nəticələri ilə müqayisə olunmuşdur. Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, pelviometriya nəticələrinin müqayisəsində olduğu kimi, bu müqayisəli təhlildə də məlumatlar arasında heç bir fərq müəyyən edilmir. Yaşlıların yumurtalıqlarının ümumi göstəriciləri (uşaqlığın 4, yumurtalığın 3 ölçüsü) bir çox müəllifin qeyd etdiyi oxşar ölçülərə yaxın olmuşdur.¹⁹

Bizim məlumatlarımıza görə, uşaqlığın ən böyük göstəricisi onun uzunluğudur. Bu göstərici uşaqlığın və uşaqlıq yolunun en göstəricilərindən böyükdür. Bir çox müəlliflərin fikrincə göstərilən morfometrik xüsusiyyətlərin yetkin qadınların normativ göstəricilərinə uyğunluq müddəti 18 yaşına təsadüf edir.^{3,20} Bu məlumatları nəzərə alaraq belə mülahizə irəli sürmək olar ki, əldə etdiyimiz göstəricilər ilə bir sıra müəlliflərin məlumatları arasındakı kiçik fərqlər öyrənilmiş nümunələrin daha geniş yaş diapazonunun nəticəsi ola bilər. Bu müəlliflər, yeniyetmə qızlarda və birinci

¹⁹Савельева, Г.М. Новые технологии в перинатальной медицине/ Г.М.Савельева, М.А.Курцер, О.Б.Панина[и др.] // Современные медицинские технологии, – Москва: –2009, №2, – с. 88-91.

²⁰Қарақозова, Е.А. Санькова, И.В. Овсенко, Т.Е. Возрастные и конституциональные особенности анатомии матки девушек 17-24 лет по данным УЗИ // Москва: Современные проблемы науки и образования, – 2014. №6, – с. 22-26.

yetkinlik yaşı dövrünə aid qadınlarda uşaqlığın ölçülərini müqayisə edərək, yaşla əlaqədar göstəricilərdə aydın şəkildə görünən bir artım müşahidə etmişlər. Qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatımızda öyrənilən yaş kateqoriyalarında uşaqlığın və yumurtalıqların morfometrik xüsusiyyətlərində, yaşla əlaqədar artım tendensiyası aşkarlanmışdır. Eyni zamanda, gənclik dövrü ilə I yetkinlik yaşı dövrü arasında müşahidə edilən ən çox fərqlilik uşaqlığın uzunluq və en parametrlərində nəzərə çarpır.

Yumurtalıqların yuxarıda qeyd edilən morfometrik əlamətlərinin fərqliliklərinin əksəriyyəti, həmçinin, I yetkinlik yaşı dövrü ilə II yetkinlik yaşı dövrləri arasındakı müqayisədə aşkar edilmişdir.

Yumurtalıqların ölçü xüsusiyyətləri ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, onların müqayisəli təsviri uşaqlıq göstəriciləri üzrə məlumatların müqayisəsinin nəticələrindən az fərqlənir. Tədqiq etdiyimiz uşaqlıq və yumurtalıqların USM-nin nəticələri V.F.Kokolina və b. (2003)²¹, T.A.Litvinova və b. (2014)²² kimi alimlər tərəfindən əldə edilən məlumatlara uyğun gəlir.

Yumurtalıqların və uşaqlığın ölçüləri ilə bağlı ultrasəs müayinəsinin nəticələrindən əldə olunan məlumatlar O.V.Sırovanın (2008)³ dəlilləri ilə müqayisə edilə bilər. Qeyd edək ki, ultrasəs müayinələrinin məlumatlarına əsasən gözlənilən fərqlər digər müqayisələrlə nisbətdə daha böyük olmalıdır. Burada fərdi, sosial və digər bəlli səbəblərlə izah edilən uyğunsuzluqlardan başqa, səbəbi məlum olmayan fərqlər mümkündür və bunları ultrasəs cihazlarının texniki xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirilirlər. Digər tərəfdən, bu vəziyyətdə tərəfimizdən ciddi fərqlər müşahidə edilməmişdir.

²¹Кокolina, В.Ф., Мамиев, О.Б., Синчихин, С.П. Беременность и роды у несовершеннолетних в некрупной городской популяции Нижнего Поволжья // – Москва: Российский вестник акушерства и гинекологии. – 2003. № 4, – с. 35-39.

²²Литвинова Т.А. Заловина С.В. Мошак А.Н. Анатомно-антропологические типов женщин // Новосибирск: Journal of Siberian Medical Scences. – 2014. №4, – с. 24-30.

Aparılan tədqiqatlara yekun vuraraq, qeyd etmək lazımdır ki, əldə etdiyimiz nəticələr dar və normal çanaq formalarında uşaqlığın və yumurtalıqların parametrlərində əhəmiyyətli statistik müxtəliflik haqqında mövcud olan mülahizələri təsdiqləyir. Bu zaman qadın çanağı formalarından asılı olaraq uşaqlığın və yumurtalıqların parametrləri arasında ən çox fərqlənən bu orqanların uzunluq parametrləri olmuşdur.

Gənclik yaşı dövrünə aid normal və dar çanaqlarda uşaqlığın parametrlərinin ölçü variantları müəyyən edilmişdir. Belə ki, normal ölçülü çanaqlarda uşaqlığın en parametri variantına görə: orta enli - 50%, dar-30% və enli - 20%; uzunluq variant ölçülərinə görə: orta uzunluqlu-50%, uzun-30% və qısa-20%; qalınlığının ölçü variantlarına görə: orta qalınlıqlı-50%, qalın-30% və nazik-20% olması müəyyən edilmişdir.

Köndələn daralmış çanaq formasında uşaqlığın eninə ölçüsünə görə: 80% - dar, 20% isə orta - enli; uzununa ölçüsünə görə: 50%-orta uzunluqlu, 30% - uzun, 20% isə qısa; ümumi bərabər daralmış çanaq formasında eninə görə: 70%-orta enli, 30%-dar; uzununa ölçüsünə görə 50%-orta uzunluqlu, 25%-qısa, 25%-uzun; qalınlıq ölçüsünə görə: 50% orta qalınlıqlı, 30%-qalın, 20%-nazik olması aşkar edilmişdir. Digər müəlliflərin göstəriciləri ilə müqayisədə əldə etdiyimiz faiz göstəricilərində əhəmiyyətli dəyişiklik aşkar edilməmişdir.^{23,24}

Yumurtalıqların ölçülərinə gəldikdə isə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir. Sağ və sol yumurtalıqların ölçülərində bilateral müxtəliflik qeydə alınmışdır. Normal ölçülü çanaqlarda qısa yumurtalıqlar sağda-60%, solda-40%; uzun yumurtalıqlar sağda-60%,

²³Белов Е.В. Алгоритмизация и прогнозирование течения беременности и родов при наличии поперечносуженного таза юных первородящих: / фвтрореферат диссертации кандидата медицинских наук. – Воронеж, 2009. – 23 с.

²⁴Герасимова, Л.Ч. Клинические опыт программирования родов у женщин с индивидуальными особенностями строения костного таза / Э.Н.Васильева, Т.Г. Денисова [и др.] // Практическая медицина, – Казань: – 2010. №2, – с. 82-85.

solda-40%; enli yumurtalıqlar sağda-40%, solda-60%; qalın yumurtalıqlar sağda-60%, solda-40% təşkil edir. Köndələn daralmış formalı çanaqlarda qısa yumurtalıqlar sağda-70%; solda-30%; uzun yumurtalıqlar sağda-40%, solda-60%; enli yumurtalıqlar sağda-40%, solda 60%; qalın yumurtalıqlar sağda - 60%, solda-40% olduğu halda; ümumi bərabər daralmış çanaq formalarında: qısa yumurtalıqlar sağda-60%, solda- 40%;uzun yumurtalıqlar sağda-70%, solda - 30%; enli yumurtalıqlar sağda - 60%, solda- 40%; qalın yumurtalıqlar sağda -70%, solda -30% təşkil edir.

Anatomo-topoqrafik baxımdan yumurtalıqların morfometriyasının nəticələri göstərir ki, onların ümumi göstəricilərində ikitərəfli asimmetriya müşahidə edilir. Yumurtalıqların eninin, uzunluğunun və qalınlığının göstəriciləri sağ tərəfdə sol ilə müqayisədə daha böyük rəqəmlərlə ifadə olunur. Bu morfometrik xüsusiyyətlər yaş artdıqca asimmetrik olaraq dəyişir (sol yumurtalıqın qalınlığı ən az dəyişkən olur). Bu nəticələr V.F.Kokolina və həmmüəllifləri (2003)²¹, O.V.Sırova (2008)³ tərəfindən verilən oxşar məlumatlarla tamamilə, ya da az dərəcədə üst - üstə düşür. Müvafiq müqayisəli təhlil üçün, yaş dinamikasını nəzərə almaqla çanağın müxtəlif formalarında yumurtalıqların ölçü xüsusiyyətlərinin müxtəlifliyi barədə işlərə rast gəlmədik. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, çanağın dar formalarında yumurtalıqların (morfometrik və anatomo-topoqrafik) göstəricilərinin geniş konservatizmi müşahidə olunur.

Bununla bərabər, köndələn ölçülərlə müqayisədə uzunluq ölçülərində artım tendensiyası mövcuddur və köndələn ölçülərin azalması ilə xarakterizə olan qadın çanağının morfometrik xüsusiyyətlərində dəyişikliklər müşahidə edilir.

NƏTİCƏLƏR

1. Formasından asılı olmayaraq 16-20 yaşlı qadınlarda çanaq hündürlüyünün, həqiqi konyuqatanın və çəp diametrin göstəricilərində ən çox, kiçik çanaq girəcəyinin köndələn diametrində, kiçik çanaq boşluğunun dar hissəsinin düz diametrində

və köndələn ölçüsündə ən az, 21-35 yaşlı qadınların çanağının hündürlüyündə, daraqarası məsafədə, kiçik çanaq boşluğunun enli hissəsinin düz ölçüsündə və diaqonal konyuqatanın göstəricisində ən çox, kiçik çanaq boşluğunun enli hissəsinin köndələn və dar hissənin düz ölçüsündə, həqiqi konyuqatının parametrlərində ən az kənarəçıxmalar müəyyən olunmuşdur. 36-60 yaşlı qadınların çanağının əksər əlamətlərində digər yaş dövrləri ilə müqayisədə ən yüksək orta göstəricilər müşahidə edilmişdir[2,4,8,18,21].

2.Çanaq halqası, çanağın hündürlük-en və kiçik çanağın köndələn-boylama indekslərinin göstəricilərinə əsasən tədqiq olunan kolleksiyada qadın çanaqları üç qrupa ayrılmışdır: 1. Normal ölçülü (çanağın hündürlük-en indeksi- $X_{og}=78,8$ mm; kiçik çanağın köndələn-boylama indeksi- $X_{og}=99,1$ mm).2. Ümumi bərabər daralmış formalı (çanağın hündürlük-en indeksi- $X_{og}=87,0$ mm; kiçik çanağın köndələn-boylama indeksi- $X_{og}=114,4$ mm). 3. Köndələn daralmış formalı (çanağın hündürlük-en indeksi- $X_{og}=109,8$ mm mm; kiçik çanağın köndələn - boylama indeksi- $X_{og}=128,4$ mm) [13,16,19].

3.Tədqiq olunan 78 çanaqdan 42-i normal ölçülü, 36-ı isə daralmış formalı olmuşdur. Müəyyən olunmuş çanaq formaları öyrənilən bütün yaş dövrlərində müşahidə edilmişdir. 16-20 yaşlı qadınların çanaqlarının pelviometrik əlamətlərinin maksimal göstəriciləri normal formalı, minimal göstəricilər isə ümumi bərabər daralmış formalı çanaqlarda müəyyən edilmişdir. Bu yaş qrupunda köndələn daralmış formalı çanaqların parametrləri aralıq mövqə tutur. 21-35 yaş qrupunda müxtəlif formalı çanaqların pelviometrik əlamətlərinin maksimal və minimal göstəriciləri gənclik yaşı dövrü ilə oxşardır. 36-60 yaşlı qadınların çanaqlarının normal və dar formalarında pelviometrik əlamətlərin çoxunun minimal və maksimal qiymətləri arasında nəzərəçarpacaq fərqlərin olması aşkar edilmişdir. Bu yaş dövründə normal çanaqların, demək olar ki, bütün pelviometrik əlamətləri maksimal olmuşdur [4,6,7,10].

4.Yaşla əlaqədar olaraq normal ölçülü çanaqlar üçün pelviometrik ölçülərin yüksək dəyişkənliyi səciyyəvidir. Bu özünü 36-60 yaşlı qadınların çanağının sagittal ölçülərində daha qabarıq

göstərir. Yaş qrupları üzrə həm köndələn, həm də ümumi bərabər daralmış formalı çanaqların pelviometrik göstəriciləri o qədər də dəyişkən deyil. 21-35 yaşlı qadınların dar formalı çanaqlarında əksər pelviometrik əlamətlər üçün maksimal göstəricilər xarakterikdir [1,3,5,8,11,12].

5.Morfometrik və ultrasəs müayinələrə əsasən uşaqlıq və yumurtalıqların ölçülərinin yaş xüsusiyyətlərinin tədqiqi göstərir ki, yaş artdıqca uşaqlığın və yumurtalıqların ölçülərində artım müşahidə edilir və uşaqlığın ölçüləri yumurtalıqların parametrlərinə nisbətən daha dəyişkən olur. Yaşla əlaqədar olaraq uşaqlıq və yumurtalıqların morfometrik xüsusiyyətlərinin daha yüksək dəyişkənliyi normal ölçülü çanaqlarda müşahidə olunur. Çanağın dar formalarında isə uşaqlıq və yumurtalıqların ölçüləri bir o qədər də dəyişkən olmur [9,14,15,17].

6.Çanağın müxtəlif formalarında uşaqlığın və yumurtalıqların topoqrafo - anatomik xüsusiyyətlərinin tədqiqinin nəticələri göstərir ki, uşaqlıq kiçik çanaq boşluğunda əksər hallarda (80%) önə bükülmüş, önə maili, digər hallarda isə (20%) arxaya bükülmüş, arxaya maili vəziyyətində yerləşir. Dolixoovarial yumurtalıqlar dar çanaq formalarında ən çox sağda, normal ölçülü çanaqlarda isə solda təsadüf olunur. Braxioovarial formalı yumurtalıqlar normal ölçülü çanaqlarda sağda və solda bərabər hallarda rast gəlinərsə də, dar çanaq formalarında sağda daha çox qeydə alınır. Leptoovarial və paxioovarial formalı yumurtalıqlar dar çanaq formaları ilə müqayisədə normal formalı çanaqlarda üstünlük təşkil edir [20,22].

PRAKTİKİ TÖVSİYƏLƏR

1. Qadın çanaqlarının fərdi-tipioloji, yaş xüsusiyyətləri və ölçü göstəricilərinə dair alınmış dəlillərdən mama-ginekoloqlar, məhkəmə təbabəti mütəxəssisləri, cərrah və travmatoloqlar normativ göstəricilər kimi istifadə edə bilərlər.

2. Əldə olunan məlumatlar tədris prosesində, yəni insan anatomiyası, mama-ginekologiya, məhkəmə təbabəti, şüa

diaqnostikası və radiologiya fənləri üzrə keçirilən dərslərdə, müvafiq ixtisaslar üzrə ordinator və rezidentlərin hazırlığında istifadə edilə bilər.

3. Çanağın müxtəlif formalarında uşaqlığın və yumurtalıqların topoqrafo-anatomik xüsusiyyətlərinə dair əldə olunmuş məlumatlar qadın cinsiyyət orqanlarının xəstəlikləri, eləcə də antropologiya ilə əlaqəli məsələlərə dair monoqrafiya və məlumatlarda əks oluna bilər.

4. Bir sıra yaş dövrlərinə aid müxtəlif formalı qadın çanaqlarının pelviometrik, uşaqlığın və yumurtalıqların ölçü göstəriciləri, bu orqanların topoqrafo-anatomik xüsusiyyətləri barədə USM müayinələri nəticəsində alınmış məlumatlar əsasında şüa diaqnostikası metodlarının effektivlik dərəcəsini qiymətləndirmək olar.

DİSSERTASIYANIN MÖVZUSUNA DAİR DƏRC OLUNMUŞ ELMİ İŞLƏRİN SİYAHISI

1. Khidirov E.A., Ganbayeva Sh.F. Features of a narrow female pelvis // XII International Congress “Euromedica Hannover. – Stuttgart: – 19 - 25 may, – 2017, – p. 15-16 .

2. Хыдыров Э.А., Ганбаева Ш.Ф. Возрастные особенности строения женского таза //– Астана: Астана Медициналыг журналы, – 2017. №4, – с. 232-238.

3. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F. Gənc qızlarda anatomik dar çanağın xüsusiyyətləri // tibb elmləri doktoru, professor S.N.Axundovun anadan olmasının 120 illik yubileyinə həsr edilmiş Elmi-praktik Konfransın materialları. –Bakı: – 2017, – s. 33-34.

4. Хыдыров Э.А., Ганбаева Ш.Ф. Анатомические особенности таза у азербайджанок зрелого возраста пельвиометрическим индексам // – Тбилиси: Экспериментальная и клиническая медицина, – 2017. №5, – с.39-42.

5. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F., İbrahimov A.Ş. Gənclik yaş dövrünə aid qadın çanaqlarının morfometrik səciyyəsi // – Bakı:

Azərbaycan təbabətinin müasir nailiyyətləri, – 2017. №4, – s. 203-207.

6. Хыдыров Э.А., Ганбаева Ш.Ф. Морфометрические особенности малого таза женщин зрелого возраста // – Bakı: Sağlamlıq, – 2017. №4, – s.114-119

7. Хыдыров Е.Ә., Qanbayeva Ş.F. Qadın çanağının morфометрик ölçülərinin xarakteristikası // Əməkdar elm xadimi, professor R.Ə. Əsgərovun anadan olmasının 85 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – Bakı: 10 may, – 2018, – s. 142-143.

8. Ганбаева Ш.Ф. Анатомические особенности таза у азербайджанок по данным пельвиометрии // тезисы Всероссийской Научно-практической Конференции с международным участием «Проблемы современной морфологии человека» – Москва: 26-29 сентябрь, – 2018, – с. 22-23.

9. Хыдыров Э.А., Ганбаева Ш.Ф., Ибрагимов А.Ш. Анатомические особенности таза у азербайджанок по данным остеометрии // – Воронеж: Журнал анатомии и гистопатологии, – 2018. №3, – с. 81-86.

10. Qanbayeva Ş.F. Müxtəlif yaş qruplarında köndələn daralmış qadın çanaqlarının pelviometrik xüsusiyyətlərinin təhlili // Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinə həsr olunmuş Azərbaycan Tibb Universitetində keçirilən Otorinolaringologiya üzrə Beynəlxalq Elmi-praktiki Konqresin tezləri, – Bakı: 27 aprel, – 2018, – s. 60.

11. Qanbayeva Ş.F. Müxtəlif yaş qruplarına aid normal qadın çanağının pelviometrik göstəriciləri // – Bakı: Azərbaycan tibb jurnalı. – 2019. №1, – s. 77-81.

12. Хыдыров Е.Ә., Qanbayeva Ş.F., İsayev N.N. Müxtəlif yaş qruplarında ümumi bərabər daralmış qadın çanaqlarında pelviometrik xüsusiyyətlərin təhlili // “Tibbin görən gözü” Şüa diaqnostikasının aktual problemlərinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi-praktiki Konqresin materialları, – Bakı: – 30-31 mart, – 2019, – s. 113.

13. Хыдыров Е.Ә., Qanbayeva Ş.F., İsayev N.N. 16-21 yaş

qrupunda qadın normal və dar çanaqlarının pelviometrik əlamətlərinin müqayisəli təhlili // Azərbaycan Tibb Universitetinin İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasının 100 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi-praktik Konqresin materialları, – Bakı: – 30-31 mart, – 2019, – s. 51.

14. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F. Qadın çanağı formalarından və yaşdan asılı olaraq uşaqlığın və yumurtalıqların morfometrik xarakteristikası // – Bakı: Nəzəri, klinik və eksperimental morfologiya jurnalı, – 2019. №3-4, – s. 83-89

15. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F. Ontogenezin müxtəlif dövrlərində normal və dar qadın çanaqlarının pelviometrik indekslərinin morfoloji xarakteristikası // – Bakı: Azərbaycan təbabətinin müasir nailiyyətləri, – 2019. №1, – səh132-137

16. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F. 16-21 yaşlı qızlarda çanağın pelviometrik indekslərinin xüsusiyyətləri //Nəzəri,klinik və eksperimental morfologiya jurnalı – Bakı,Azərbaycan – 2019, –s. 49-53.

17. Xıdırov E.Ə.,Qanbayeva Ş.F. Normal və dar çanaqlarda uşaqlığın və yumurtalıqların topoqrafo-anatomik xüsusiyyətləri // Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor M.M.Davatdarovanın 85 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – Bakı: mart, – 2019, – s.60 -61.

18. Khidirov E.A., Ganbaeva Sh. Ph. Comparative studies of pelviometric traits in different age groups with narrow female pelvis // – Baku: Journal of life sciences and biomedicine. – 2019, №1, – p. 87-92.

19. Xıdırov E.Ə., Qanbayeva Ş.F. 36-60 yaş qrupuna aid qadın çanaqlarının normal və dar formalarının osteometrik səciyyələri // Azərbaycan Tibb Universitetinin yaradılmasının 90 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – Bakı: – 10-11 dekabr, –2020, – s. 352-353.

20. Хыдыров Э.А., Ганбаева Ш.Ф. Морфометрическая характеристика матки и яичников у женщин // Материалы XV конгресса Международной ассоциации морфологов. Ханты-

Мансийск: – 19-20 сентябрь,2020. – Санкт-Петербург: Морфология, №2-3, – с.230.

21. Qanbayeva Ş.F. Gənclik və I yetkinlik yaşı dövrlərində köndələn və ümumi bərabər daralmış qadın çanaqlarının pelviometrik indekslərinin əsas xüsusiyyətləri Tibb elminin əsasları mözusunda I Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları Bakı:11 iyul,-2020,-s.75-78.

22. Ганбаева Ш.Ф.Возрастные и индивидуально-типологические особенности размеров женского таза, а также взаимосвязь пельвиометрических характеристик с размерами матки и яичников // – Bakı: Azərbaycan təbabətinin müasir nailiyyətləri, – 2020. – №4, – s. 40-50.

Dissertasiyanın müdafiəsi _____
il tarixində saat _____ Azərbaycan Tibb Universiteti nəzdində
fəaliyyət göstərən FD 2.08 Dissertasiya şurasının iclasında
keçiriləcək.

Ünvan: Az 1078. Bakı şəhəri, S.Vurğun küçəsi 163 (İnsan
anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasının konfrans zalı)

Dissertasiya ilə Azərbaycan Tibb Universitetinin kitabxanasında
tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Tibb
Universitetinin internet saytında (<https://www.amu.edu.az>)
yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat _____ il tarixində zəruri
ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.10.21
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 38654 işarə
Tiraj: 100